

นัยของ “จัมก้อง” ส่งทูตบรรณาการ ไปยังจีนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

Erika Masuda

University of Tokyo

ความนำ

การค้าทางทะเลในระบบบรรณาการกับจีนของสยามเริ่มต้นในคริสต์ศตวรรษที่ 13 จนกระทั่งสิ้นสุดลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในช่วงเวลานั้นสยามส่งคณะทูตไปจีนอย่างสม่ำเสมอ การส่งคณะทูตนี้ได้รับการอธิบายว่าเพื่อสาเหตุทางการค้ากับจีนเป็นสำคัญ สำหรับสยามการค้ากับต่างประเทศกระทำภายใต้การผูกขาดของพระคลังข้างที่โดยที่จ้างชาวจีนเป็นผู้เดินเรือและเป็นตัวแทนการค้าในจีน หลังจากการค้ากับชาวตะวันตกในสยามเสื่อมโทรมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว การค้าทางทะเลระหว่างสยามกับจีนก็เริ่มเจริญขึ้นโดยเฉพาะชาวจีนที่อยู่ในสยามเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อการค้าสำเภากระหว่างสยามกับจีนคึกคักขึ้นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 กับต้นศตวรรษที่ 19 บทบาทของชาวจีนอพยพต่อเศรษฐกิจของสยามก็ทวีความสำคัญขึ้นด้วยเช่นกัน จนกระทั่งสยามยุติการส่งคณะทูตในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 เนื่องจากการค้ากับจีนภายใต้ระบบบรรณาการนั้นไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป

เพราะสยามสามารถแสวงหากำไรภายใต้เงื่อนไขของการค้าเสรีหลังจากสนธิสัญญานานกิง ในปี ค.ศ. 1842

งานศึกษาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในช่วงก่อนสมัยใหม่นั้นมักจะอธิบายว่าสยามในยุคนั้นมองความสัมพันธ์กับจีนเป็นเพียงแค่อุปการการค้าและไม่ค่อยสนใจนัยสำคัญทางการทูต¹ แต่ทั้งนี้ควรตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า คำอธิบายเหล่านี้อ้างอิงอยู่บนเอกสารซึ่งถูกเขียนขึ้นหลังจากสยามยุติการส่งทูตบรรณาการไปยังจีนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สยามเริ่มตระหนักว่าการส่งทูตบรรณาการนั้นไม่เหมาะสมกับสถานะของรัฐอิสระ และไม่ให้ความสำคัญเหมือนครั้งที่การค้าสำเภายังคงรุ่งเรืองอยู่

¹ Sarasin Viraphol (1977) **Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853**. Cambridge: Harvard University Press. Suebsaeang Promboon (1977) **Sino-Siamese Tributary Relations, 1282-1835**. Ph.D.Thesis, Wisconsin University.

แม้ว่านักวิชาการบางคนจะเคยพิจารณาถึงอิทธิพลของจีนในด้านวัฒนธรรมอย่างเช่นวรรณคดีและสถาปัตยกรรมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์² แต่ความสัมพันธ์ระหว่างการค้าสำเภากับการได้วัฒนธรรมนั้นต้องการคำอธิบายต่อไป ผู้เขียนคิดว่าผู้ควบคุมการค้ามองการส่งทูตบรรณาการเป็นช่องทางสำคัญในการรับวัฒนธรรมจีนและไม่ควรมองข้ามว่ากษัตริย์สยาม 4 พระองค์แห่งราชวงศ์จักรีได้ขอคำรับรองจากจักรพรรดิจีนเมื่อครั้งที่ทรงขึ้นครองราชสมบัติด้วย ถึงแม้สยามจะไม่เคยพิจารณาตัวเองในฐานะเมืองขึ้นของจีนก็ตาม ฉะนั้นการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการส่งทูตบรรณาการในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณากันต่อไป

ในบทความนี้ผู้เขียนจะสำรวจการติดต่อกับจีนในนัยด้านวัฒนธรรมและการเมืองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์และบริบทของการยุติการส่งทูตบรรณาการไปยังจีนโดยใช้คำให้การของทูตไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 เป็นหลักฐาน

ทูตไทยที่ไปจิมก้องครั้งสุดท้าย ในปี ค.ศ. 1851-1854

ก่อนอื่นจะพิจารณาถึงบริบทเมื่อสยามยุติบรรณาการ “จิมก้อง” ส่งทูตบรรณาการ เป็นที่ยอมรับว่าการค้าสำเภาะหว่างสยามกับจีนเริ่มเสื่อมลงในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1830 ในสมัยรัชกาลที่ 3 จักรพรรดิจีนทรงประกาศให้สยามส่งคณะทูตไปทุกๆ 4 ปี แทนที่จะส่งทุกๆ 3 ปี แต่แม้หลังจากได้ประกาศแล้วสยามยังคงส่งทูตในปี ค.ศ. 1840, 1841 และ 1843 ตามลำดับ ในหลักฐานจีนชิ้นหนึ่งได้บรรยายไว้ว่าจีนได้ต้อนรับคณะทูตเหล่านั้นด้วยเหตุว่าประกาศซึ่งจะให้จัดทูตไปทุกๆ 4 ปี ยังไม่มาถึงกษัตริย์สยาม³ หลักฐานชิ้นเดียวกันแสดงให้เห็นว่าจักรพรรดิจีนพระราชทานพระราชสาส์นที่ทรงประกาศเพื่อให้สยามปฏิบัติตามข้อกำหนดในปี ค.ศ. 1839 จาก

คำให้การของทูตสยามในปี ค.ศ. 1843 จะเห็นได้ว่าข้อความของพระราชสาส์นฉบับนั้นได้ไปถึงยังรัชกาลที่ 3 แล้วแต่ผู้เขียนของคำให้การเขียนเป็นเรื่องของรวิกว

กรุง (พระมหานครศรีอยุธยา) เมืองลิวชิว 2 เมือง 3 ปีมาครั้ง 1 พระเจ้ากรุงปักกิ่งมีพระราชสาส์นไปว่า 3 ปีมาครั้ง 1 นั้นหนทางไกลกันดาร ยากจะไปจะมาให้เลื่อนออกไป 4 ปีจึงให้มาครั้ง 1 เมืองลิวชิวไม่ยอมมีพระราชสาส์น ตอบมาว่าซึ่งจะให้เลื่อนไป 4 ปีจึงให้มาครั้งนั้นเป็นธรรมเนียมเคยมาครั้ง 3 ปีครั้ง 1 บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขจะเลื่อนไป 4 ปีนั้นบ้านเมืองจะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ จะขอมาครั้งตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน พระเจ้ากรุงปักกิ่งก็ยอมให้มาครั้งตามเดิม⁴

หลังจากปี ค.ศ. 1843 สยามส่งทูตอีกในปี ค.ศ. 1848 ซึ่งเป็นทูตชุดสุดท้ายในสมัยรัชกาลที่ 3 งานศึกษาส่วนใหญ่มักจะอธิบายว่าช่วงระหว่าง 5 ปี ตั้งแต่ปี

² มัลลิกา เรืองระพี (2518) บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจสังคมและศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2522) “วัฒนธรรมกรรมภูมิตกกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์” ปากไก่และใบเรือ. Reynolds, Craig J. (1996) “Tycoons and Warlords: Modern Thai Social Formations and Chinese, Historical Romance” in *Sojourners and Settlers: Histories of Southeast Asia and the Chinese*, edited by Anthony Reid, Yoshikawa, Toshiharu (1991) “The Developments of Chinese Culture within the Urban Formation of Nineteenth-Century Bangkok”. *The Formation of urban Civilization in Southeast Asia*, edited by Yoshihiro Tsubouchi, Center of Southeast Asian Studies, Kyoto University.

³ Ta-Ch'ing li-ch'ao shih-lu (Veritable Records of Successive reigns of the Ch'ing Dynasty), vol. 395.

⁴ “คำให้การทูตเรื่องจำทูลพระราชสาส์นออกไปกรุงปักกิ่ง จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)” (2521) *แถลงงานประวัติศาสตร์* ปีที่ 14 เล่ม 1 หน้า 88-109, หน้า 94.

ค.ศ. 1843 จนถึง 1848 นั้นเป็นช่วงแห่งการเสื่อมลงของการค้าสำเภาของสยาม แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะสรุปว่าแท้ที่จริงแล้ว สยามเพียงแต่ปฏิบัติตามข้อกำหนดซึ่งประกาศในปี ค.ศ. 1839 เท่านั้น

หลังจากจีนแพ้สงครามฝิ่นการค้าในระบบบรรณาการที่กวางตุ้งก็เริ่มสูญเสียสถานภาพพิเศษ ซึ่งเป็นเหตุให้สยามได้เปลี่ยนการค้าสำเภาในระบบบรรณาการมาสู่การค้าเสรีโดยใช้เรือแบบตะวันตก การค้าทางทะเลของสยามเองนั้นยังคงเจริญไปอยู่ตามที่ Hong Lysa กล่าวไว้ว่าการส่งออกของสยามมีปริมาณมากขึ้นหลังจากปี ค.ศ. 1819 ซึ่งเป็นปีที่อังกฤษก่อตั้งสิงคโปร์ให้เป็นศูนย์กลางการค้าของตน⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่าในปี ค.ศ. 1851 เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จสวรรคตสภาพการค้าสำเภาระหว่างสยามกับจีนก็เริ่มเสื่อมลงแล้ว แต่ในปีเดียวกันรัชกาลที่ 4 ทรงปฏิบัติตามราชประเพณีเดิมในการส่งพระราชสาส์นไปยังจักรพรรดิจีนเพื่อร่วมในพิธีไว้อาลัยของจักรพรรดิเตาหวงและแจ้งข่าวการสวรรคตของรัชกาลที่ 3 กับการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ คณะทูตครั้งนั้นต้องรออยู่ที่กวางตุ้ง และหลังจากนั้น 3 เดือนจีนได้ขอให้ทูตสยามเดินทางกลับกรุงเทพฯ ก่อนเพราะจีนยังไม่พร้อมที่จะรับทูตเนื่องจากอยู่ในช่วงของการไว้อาลัย ฉะนั้นรัชกาลที่ 4 จึงทรงแต่งตั้งคณะทูตใหม่ในปีรุ่งขึ้นและทรงส่งไปปักกิ่งโดยผ่านทางกวางตุ้ง

ในส่วนต่อไปนี้จะพิจารณาถึงลักษณะพิเศษของบันทึกของทูตสยาม

ความสนใจของทูตสยามในจีน

สารสิน วีระพลกล่าวว่าในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1830 สยามให้ความสำคัญกับพิธีบรรณาการน้อยกว่าช่วงก่อนหน้านั้น โดยอ้างหลักฐานของผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกที่กล่าวถึงความรกร้างว่างเปล่าของในบ้าน

พักทูตสยามที่กวางตุ้ง⁶ แต่จากคำให้การของทูตในปี ค.ศ. 1851 จะเห็นได้ว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้น คณะทูตยังคงให้ความสำคัญกับพิธีการทางการทูตและพิธีต่างๆ เห็นได้จากการที่คณะทูตสยามได้อธิบายถึงพิธีการรับรองทางการทูตที่ปักกิ่งและกวางตุ้งไว้อย่างละเอียด น่าสังเกตว่าทูตสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังคงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากกับพิธีการทั้งดงาม ในปี ค.ศ. 1853 จีนให้คณะทูตสยามเข้าเฝ้าในพระที่นั่งศรีกนกกังดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

‘ขุนนางจีนนำทูตานุทูตไทยไปพักคอยเฝ้าอยู่ที่พระชะลา ริมพระที่นั่ง “ศรีกนกกัง” เหมือนหน้าพระมหาปราสาททูตานุทูตพักอยู่ที่หน้าชะลานั้น ได้เห็นเจ้าพนักงานจีนกำลังทำพลับพลากสองหลังหน้าพระที่นั่งศรีกนกกัง...ที่ชะลานั้นหน้าพระที่นั่งศรีกนกกังนั้นมีทูตานุทูตต่างประเทศไปคอยเฝ้าอยู่ด้วยกันถึง 6 ประเทศ คือ ทูตสยาม, ทูตลั้วฉิว, ทูตคุลิคะ, ทูตเกาหลี่, ทูตเกาหลี่, ทูตจุกลี, ทูตสุสีรวม 6 เมืองด้วยกันต่างชาติจะคอยเฝ้า ครั้นเวลาบ่าย 4 โมงพลับปลาแล้วมีขุนนางเจ้าพนักงานจีนมากำกับทูตทั้ง 6 ชาติ แล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงปักกิ่งเสด็จทรงพระเกียรติเหมือนดังว่าครั้งก่อนนั้นมีคนทาม 16 คน มีขุนนางนายทหารเดินถืออาวุธต่างๆ แ่หน้าพระเกียรติร้อยคน มีขุนนางนายทหารรักษาพระองค์เดินตามเสด็จ 50 คน เมื่อพระเกียรติถึงที่เกยหน้าพลับปลา จึงเสด็จขึ้นทรงประทับพระเก้าอี้ทองคำประดับพลอยทับทิม...ขณะนั้นขันทียกโต๊ะสี่เท้าทำด้วยไม้หุ้มทองคำเข้าไปตั้งหน้าพระที่นั่ง แล้วขันทีเชิญพระบาททองคำรอก

⁵ Hong, Lysa (1984) *Thailand in the Nineteenth century*. Singapore: institute of Southeast Asian studies, p. 52.

⁶ Sarasin (1977), p. 231.

สุรากับถาดรองถ้วยทำด้วยทองคำไปตั้งบนโต๊ะ แล้ว
คุกเข่าลงถวายบังคมแล้วถอยออกมายืนอยู่ตาม
ตำแหน่ง สมเด็จพระเจ้ากรุงปักกิ่งมีรับสั่งให้
ขุนนางมานำทูตเข้าไปเฝ้าที่ประทับน้ำพลับพลาที่ละ
เมือง...แล้วจึงรับสั่งให้ขุนนางแลขันทีออกมาพา
ทูตสยามเข้าไปเฝ้า ทูต 4 คนล่ำม 2 คนเหมือน
กันทุกเมือง ราชทูตอุปทูตตรีทูตบันลือสยามคุกเข่า
ลงถวายบังคมเฝ้าดังนี้ ราชทูตอุปทูตตรีทูตบันลือ
สยามคุกเข่าลงถวายบังคม แล้วรับพระราชทานเดิม
น้ำสุราที่ละคนเหมือนราชทูตเกาหลีเหมือนกัน เมื่อ
ราชทูตสยามเข้าไปคุกเข่าเฝ้านั้นจึงมีรับสั่งว่า “ทูต
กลับเข้าไปกรุงสยามให้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม
ว่า ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามมีความรักใคร่นับถือกรุง
ปักกิ่งมาช้านานหลายร้อยปี ไม่ตรีเสมอต้นเสมอ
ปลายนั้นขอบใจหนักหนา” ทูตสยามก็คุกเข่าลง
แล้วหมอบกราบถวายบังคมสามครั้ง แล้วก็ลุกขึ้น
ยืนเดินถอยหลังออกมายืนอยู่ที่เคยยืนเฝ้า⁷

นอกจากนี้ยังมีข้อความอีกหลายส่วนที่กล่าวถึงพิธี
และการรับรองทางการทูต รวมทั้งของพระราชทานจาก
จักรพรรดิไม่ว่าจะเป็นที่ปักกิ่งและกวางตุ้งหรือที่เมือง
อื่นๆ ในเส้นทางด้วย ลักษณะเดียวกันนี้จะเห็นได้ใน
คำให้การของทูตในปี ค.ศ. 1843

ธงชัย วินิจจะกูลชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการ
แลกเปลี่ยนบรรณาการในระบบความสัมพันธ์ระหว่าง
ราชอาณาจักรเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสมัยใหม่ โดย
ตั้งข้อสังเกตว่าหลักฐานสยามที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์
กับชาติตะวันตกบันทึกถึงรายละเอียดของของขวัญที่ให้
และได้รับ⁸ แม้ว่าท่าทีของสยามต่อระบบบรรณาการ
แบบเก่าไม่ได้เปลี่ยนแปลงพลิกฝ่ามือ แต่ขณะที่สยาม
เผชิญหน้ากับความวุ่นวายทางการเมืองของจีนในช่วง
ทศวรรษ ค.ศ. 1850 นั้นก็เริ่มตระหนักถึงความล้าสมัย
ของระบบบรรณาการเมื่อเปรียบเทียบกับชาติตะวันตก

ขบถไต้เผงและคำแนะนำของ จอห์น บาวริง

โดยปกติคณะทูตสยามซึ่งออกจากกรุงเทพฯ จะ
เดินทางไปถึงกวางตุ้งในเดือนมิถุนายน หลังจากพักอยู่
ที่กวางตุ้งประมาณ 4-5 เดือนแล้วคณะทูตจึงเริ่มเดิน
ทางและไปถึงกรุงปักกิ่งในเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นเดือน
ที่ทูตต่างชาติมาร่วมพิธีขึ้นปีใหม่ในพระราชวัง หลังจาก
นั้น 1 หรือ 2 เดือนทูตจะเดินทางลงไปกวางตุ้งโดยใช้
เวลาประมาณ 3 เดือน อยู่ที่กวางตุ้งครึ่งเดือนแล้วคณะ
ทูตจึงกลับถึงกรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม แต่ว่าการ
เดินทางจากปักกิ่งจนถึงกวางตุ้งของคณะทูตในปี ค.ศ.
1852 นั้นต้องใช้เวลากว่า 10 เดือน เนื่องจากถูกขบถ
ไต้เผงปล้นสะดมและสังหารล่ามจีนตายในจังหวัด
เหอหนาน⁹

ในขณะที่กำลังเดินทางกลับสู่กรุงเทพฯ คณะทูต
แวะพักที่ฮ่องกงเป็นเวลา 5 วัน ในช่วงนั้นคณะทูตได้
รับการเชิญจากจอห์น บาวริงซึ่งเป็นผู้ว่าราชการฮ่องกง
ด้วยเหตุว่าจอห์น บาวริงอยากทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ในจังหวัดเหอหนาน ในขณะที่เดียวกันบาวริงได้ให้คำ
แนะนำกับทูตไทยว่า

“ให้กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามว่า กรุง
สยามทุกวันนี้เป็นบ้านเมืองใหญ่กว่าแต่ก่อน มี
อำนาจเสมออังกฤษฝรั่งเศสและอเมริกันแล้ว ไม่
ควรจะไปก่อจิน ครั้งนี้ไทยได้ที่มีเหตุไม่ควรจะไป
อีกเลย¹⁰

⁷ “ระยะทางราชทูตไทยไปกรุงปักกิ่งประเทศจีน” (1974) **แถลงงาน
ประวัติศาสตร์** ปีที่ 8 เล่ม 1-3 หน้า 16-44, หน้า 25-26.

⁸ Thongchai Winichakul (1994) **Siam Mapped**. Honolulu,
University of Hawaii Press. p. 87.

⁹ “ระยะทาง...” หน้า 37-39, Gong-zhong-dang (Imperial do-
cument) No. 004399 June 29 3rd year of Xian Feng. The
Naitonal Palace Museum, Taipei.

¹⁰ “ระยะทาง...” หน้า 44.

ทั้งนี้ควรจะได้พิจารณาถึงบุคคลที่ได้จัดการพบปะครั้งนี้ขึ้น ซึ่งจากหลักฐานยังไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องมากนัก สิ่งที่น่าสังเกตก็คือบาริงกับคณะผู้แทนที่มีชวง บุนนาค ซึ่งเป็นสมุหพระกลาโหมที่แต่งเรือของคณะทูตในปี ค.ศ. 1852 กล่าวถึงคำแนะนำนี้หรือไม่ เมื่อมีการเจรจาเกี่ยวกับสนธิสัญญาบาริงในเดือนเมษายนปี ค.ศ. 1855

ก่อนที่จะได้พบบาริง คณะทูตได้มีโอกาสที่จะเทียบฐานะของสยามกับฝรั่งเศส เมื่อทางปักกิ่งได้เชิญคณะทูตร่วมพิธีการต้อนรับคณะทูตฝรั่งเศส ในครั้งแรกทูตสยามได้ปฏิเสธโดยอ้างว่าได้เคยเห็นคณะทูตฝรั่งเศสที่สยามแล้วและอยากกลับไปกรุงเทพฯ โดยเร็ว แต่ทางปักกิ่งไม่อนุญาตให้คณะทูตออกเดินทางไป กวางตุ้ง ด้วยเหตุว่าเมืองเล็กน้อยอย่างสยามควรจะต้องรอให้สิ้นฤดูเมืองใหญ่ก่อน คณะทูตสยามจึงต้องคอยคณะทูตฝรั่งเศสกว่าหนึ่งเดือนโดยไม่เต็มใจ เมื่อร่วมพิธีการรับรองคณะทูตฝรั่งเศสกับทูตที่มาจาก 5 เมืองอื่นๆ ที่ได้เข้าเฝ้าในพระที่นั่งศรีกรงกักด้วยกัน มีเพียงคณะทูตฝรั่งเศสเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปข้างในพระที่นั่งโถงภูมิฐาน เจ้าพนักงานให้เหตุผลว่า

‘พาวพวกท่านทั้ง 6 เมืองนี้เข้าไปดูในพระมหาปราสาทไม่ได้ด้วยท่านเป็นราชทูตเมืองเล็กน้อย จะเข้าเฝ้าในพระมหาปราสาทไม่ได้ ต้องเฝ้าที่หน้าพลับพลาเหมือนเมื่อมาเฝ้าแต่ก่อน...เฝ้าได้แต่ทูตประเทศใหญ่ คืออังกฤษกับฝรั่งเศส เป็นต้น...เมื่อเฝ้าก็เฝ้าตามธรรมเนียมเหมือนประเทศราชของกรุงปักกิ่ง’¹¹

คำให้การของทูตสยามทั้งปี ค.ศ. 1853 และ 1852 ให้ความสำคัญอย่างมากกับพิธีการต้อนรับของทางปักกิ่งโดยเปรียบเทียบกับประเทศเอเชียอื่นๆ อย่างเช่น เกาหลีหรือพม่าว่าได้รับการต้อนรับอย่างไร ในครั้งนั้น

คณะทูตไทยไม่ได้สังเกตเห็นความแตกต่างมากนัก แต่จากหลักฐานต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่าทูตสยามตระหนักว่าสยามนั้นได้รับความสำคัญน้อยกว่าฝรั่งเศสในการเข้าร่วมพิธี

‘ราชทูตสยามได้เห็นจีนรับรองราชทูตฝรั่งเศสยิ่งกว่าทูตไทยหลายสิบเท่า’¹²

คณะทูตที่ออกจากกรุงเทพฯ เดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคมในปี ค.ศ. 1852 ในที่สุดกลับมาถึงกรุงเทพฯ วันที่ 18 เมษายน ในปี ค.ศ. 1854 ในวันรุ่งขึ้นคณะทูตเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกราบบังคมทูลขอความตามทูลไปราชการเสร็จสิ้น หลังจากนั้นหนึ่งปีสยามได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ ซึ่งเป็นการเปิดการค้าเสรี

ประกาศของพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. 1868

และนัยของจิมก้องที่ ‘ถูกละเลย’

หลังจากทูตในปี ค.ศ. 1852 กลับเมืองไทยแล้ว จีนเตือนให้ไทยส่งคณะทูตบรรณาการในปี ค.ศ. 1862 และ 1865 รัชกาลที่ 5 ทรงให้คำตอบกับจีนในปี ค.ศ. 1881 ว่าจะทรงยกเลิกประเพณีจิมก้องอย่างเป็นทางการสยามได้ถ่วงเวลาที่จะตัดสินใจด้วยเหตุผลว่าสถานการณ์ทางการเมืองในจีนไม่สงบ ช่วงเวลา 26 ปีนี้ถูกตีความโดยนักประวัติศาสตร์ว่าเป็นช่วงเวลาของการปรับปรุงวิธีการทางการทูตให้เป็นแบบตะวันตก

ประการแรกก็คือประกาศของรัชกาลที่ 4 ที่ออกในปี ค.ศ. 1868 ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์สยามกับจีนแบบ

¹¹ “ระยะทาง...” หน้า 31-32

¹² “ระยะทาง...” หน้า 32

บรรณาการ ประกาศนี้ออกให้แก่กงสุลสยามที่อยู่ต่างประเทศกับกงสุลต่างประเทศที่อยู่สยาม ข้อความในประกาศนั้นสรุปได้ว่า ตั้งแต่สมัยโบราณความสัมพันธ์สยามกับจีนถูกบิดเบือนว่าอยู่ใต้บังคับบัญชาของจักรพรรดิจีนโดยพ่อค้าจีนที่เป็นตัวกลางระหว่าง 2 ประเทศ กษัตริย์สยามไม่เคยตระหนักถึงข้อเท็จจริงนี้เลย เนื่องจากความโง่และอ่านหนังสือจีนไม่ออก สยามไม่เคยมองตัวเองเป็นเมืองขึ้นของจีน การส่งทูตบรรณาการโดยสมัครใจนั้นเพราะมีกำไรจากการค้ามาก และขอออกฤทธิประเพณีที่น่าขำขัน¹³

ธงชัย วินิจจะกูลกล่าวว่าประกาศในปี ค.ศ. 1868 นั้นมีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ไทยในการทำ ความเข้าใจความสัมพันธ์สยามกับจีนก่อนสมัยใหม่¹⁴ นักประวัติศาสตร์ไทยมักจะคิดว่ากษัตริย์สยามส่งคณะทูตบรรณาการเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางการค้าให้ราบรื่น เนื่องจากประกาศของรัชกาลที่ 4 ถูกเขียนจากจุดที่มอง การส่งทูตบรรณาการเป็นสิ่งที่ล้าสมัยและต้องยกเลิก เพราะฉะนั้นการติดต่อกับจีนในนัยด้านวัฒนธรรมและการเมืองจึงมักถูกกละเลย ในส่วนต่อไปนี้จะหันมาสำรวจ นัยที่ขาดหายไปจากการส่งทูตบรรณาการ

นัยของจิมก้องในด้านวัฒนธรรม และการเมือง

รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระบรมราชโองบายในประกาศ ของปี ค.ศ. 1868 ว่าพระราชสาส์นของกษัตริย์สยามถูก ล่ามจีนแปลงให้เป็น

‘ขอบอชฌาฬยพวกจีนปักกิ่ง’¹⁵

และ

‘จีนกวางตุ้งดูหมิ่นดูแคลนมีหนังสือมาสั่งให้ไป ก้อง คือให้ไปอ่อนน้อม’¹⁶

แต่สยามไม่เคยตระหนักถึงข้อเท็จจริงเหล่านี้เนื่องจากล่ามจีนปกปิด รัชกาลที่ 4 ทรงอธิบายด้วยว่า พระราชสาส์นของจักรพรรดิจีนที่มองสยามเป็นเมืองขึ้นของ ตัวเองก็ถูกพ่อค้าจีนที่กวางตุ้งแปลงตามที่ชอบของทาง สยามด้วยเช่นกัน

เมื่อเปรียบเทียบพระราชสาส์นในสำนวนสยามกับ จีนแล้ว แสดงให้เห็นว่าพระบรมราชโองบายของรัชกาล ที่ 4 นั้นตรงกับความจริงที่ว่า การบิดเบือนเกิดขึ้นเมื่อ สยามต้องการแสดงฐานะเท่าเทียมกับจีน และจีนยืนยัน ความสัมพันธ์ระบบบรรณาการในลักษณะของ เมืองขึ้น

แต่ยังมีข้อสังเกตว่าการที่รัชกาลที่ 4 ทรงกล่าวว่า สยามถูกพ่อค้าจีนหลอกลวงด้วยเหตุว่า สยามไม่รู้จักร ตัวอักษรจีนนั้นมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าตั้งแต่สมัยปลายอยุธยา จีนเป็นตลาดสำคัญของสยาม ในสมัยธนบุรีและต้น รัตนโกสินทร์มีชาวจีนอพยพจำนวนมาก ชาวจีนบางกลุ่ม สร้างสายสัมพันธ์กับชนชั้นนำโดยการแต่งงานหรือการ แบ่งผลประโยชน์ทางการค้า¹⁷ เพราะฉะนั้นน่าจะ ไม่เกินความจริงถ้าจะกล่าวว่า ในพระราชสาส์นสมัยต้น รัตนโกสินทร์มีกลุ่มบุคคลที่พูดหรืออ่านเขียนภาษาจีน ได้ ตัวอย่างเช่นใน ‘Hai-lu’ ซึ่งเป็นบันทึกของชาวจีน คนหนึ่งที่เดินทางไปต่างประเทศและได้ศึกษาภาษาและ ขนบธรรมเนียมต่างๆ ของประเทศในแถบทะเลใต้ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1781 จนถึง 1795 มีการบันทึกไว้ว่า

¹³ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2504) **ประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408-2411**. องค์การค้าของคุรุสภา หน้า 155-184.

¹⁴ Thongchai (1994), p. 189

¹⁵ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2504), หน้า 162.

¹⁶ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2504), หน้า 161.

¹⁷ นิธิ (1972), บทที่ 3

‘(ชาวสยาม) นับถืออักษรจีนอย่างสูง ถ้ามีผู้มาเยี่ยมที่เป็นผู้ชำนาญการแต่งโคลงจีน กษัตริย์มักจะเชิญคนนั้นมาให้ทานข้าว’¹⁸

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าในพระราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1 วรรณกรรมประวัติศาสตร์จีน Sanguo Zhi Yanji ถูกแปลเป็นภาษาไทยในนามว่า ‘สามก๊ก’ มาลินี ดิลกวนิช กล่าวถึงคณะที่แปลสามก๊กในพระราชสำนัก¹⁹ ยิ่งไปกว่านั้นพระราชสาส์นในสมัยกรุงธนบุรีกับต้นรัตนโกสินทร์นั้นถูกเขียนในราชสำนักสยามทั้งในภาษาไทยและจีน²⁰ และอาจจะกล่าวได้ว่ากษัตริย์เองก็ทรงเข้าใจภาษาจีน ด้วยเหตุนี้ จึงยากที่จะสรุปว่าชนชั้นปกครองสยามถูกพ่อค้าจีนที่เป็นตัวกลางหลอกลวงอย่างเต็มที่ตามทัศนะของผู้เขียนผู้ที่ร่วมคณะทูตที่ไปจีนได้ถือโอกาสในการรับเอาวัฒนธรรมจีนที่สยามในยุคนั้นให้ความสำคัญตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. 1782 จนถึงรัชกาลที่ 3 ส่งคณะทูตในปี ค.ศ. 1843 สยามส่งทูตไปถึงจีนเกือบทุกปี มีตัวอย่างว่าที่ Guang Zhou เคยมีพ่อค้าสยามที่ไปเยี่ยมกว๋างโจวเพื่อขอหนังสือจีน กวีคนนั้นแต่งโคลงให้กับพ่อค้าคนนั้นด้วย²¹ นอกจากเข้าร่วมพิธีในพระราชวังคณะทูตในปี ค.ศ. 1843 กับ ค.ศ. 1852 ยังมีโอกาสได้พบเห็นวัฒนธรรมจีนอย่างเช่น จี๊ว สวน วัดและสถาปัตยกรรมอื่นๆ แม้เมื่อการค้าสำเภาเริ่มเสื่อมแล้วก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าความนิยมในวัฒนธรรมจีนยังคงมีอยู่ พระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 ในเครื่องทรงแบบจีนเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจในการพิจารณาว่าความนิยมนี้สิ้นสุดลงเมื่อไรและอย่างไร

นอกจากนี้ด้านวัฒนธรรมแล้วยังมีนัยด้านการเมืองในประเพณีการส่งทูตบรรณาการ ทูตบรรณาการเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นการเปิดโอกาสในการแสวงหาข้อมูลทางการเมือง ราชทูตในคณะทูต ปี ค.ศ. 1843 เป็นขุนนางสยามที่พูดภาษาจีนไม่ได้และให้ถามขุนนางจีนที่ปักกิ่งโดยผ่านล่ามว่าจีนกับอังกฤษจะรบกันอีกหรือ

ว่ากล่าวกันเรียบร้อยแล้ว ขุนนางจีนได้ให้คำอธิบายว่า

‘มีขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งคึกกราบทูลพระเจ้ากรุงปักกิ่งว่า จงตีเมืองกวางตุ้งเอาฝิ่นของอังกฤษเผาเสียแล้วจะทำให้เงินก็หาได้ไม่ อังกฤษจึงยกมาตีเมืองกวางตุ้ง พระเจ้ากรุงปักกิ่งมีรับสั่งว่าจงตีเป็นขุนนางผู้ใหญ่พูดจาเป็นอุบายล่อลวงดังนี้หาถูกต้องประเพณีไม่ ให้คึกเป็นข้าหลวงลงไปเมืองกวางตุ้งจัดแจงว่ากล่าวชำระเงินค่าฝิ่นของอังกฤษหรือห่มื่นเหรียญให้กับอังกฤษแล้ว คึกก็มีหนังสือบอกความขึ้นไปกราบทูลพระเจ้ากรุงปักกิ่งมีรับสั่งให้หาจงตีเมืองกวางตุ้งขึ้นไปถอดเสียจากขุนนางเนรเทศเสียจากบ้านเมือง ตั้งซีเยียงเป็นจงตีทงหมู่ฮ้อล้งมาอยู่เมืองกวางตุ้ง’²²

ทูตในปี ค.ศ. 1843 อย่างน้อยได้ข้อมูลว่าระหว่างจีนกับอังกฤษนั้นเคยมีสงครามและอาจจะมีการรบกันอีกจึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่ารัชกาลที่ 3 จะทรงตระหนักถึงภัยคุกคามนี้มากแค่ไหน

ยิ่งไปกว่านั้นมีประเด็นที่น่าสังเกตก็คือการให้ทูตไปเชิญ ‘ทอง’ จากจักรพรรดิจีนเมื่อกษัตริย์สยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์ขึ้นครองราชย์ถูกบันทึกในพระราชพงศาวดารและพระราชสาส์นว่าเป็นราชประเพณีที่สำคัญ มีหลักฐานจีนจำนวนหนึ่งที่ให้ข้อมูลได้ว่าราชประเพณี

¹⁸ Hsien Ch'ing-kao (1968) *Hai-lu* (A story of the sea) Guangwen Shuju.

¹⁹ Malinee Dilokwanich (1983) *Samkok: A Study of a Thai Adaptation of a Chinese Novel*. Ph.D.thesis, University of Washington, pp. 44-47

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ *สัมพันธภาพระหว่างไทย-จีน* (2521) หน้า 20, 46, 82, 119

²¹ Zhang Nan-shan Shi Ji (The collected works of Zhang Nan-shan) vol.1 Zhang Wei-ping ed. Guangdong Gdengjiayoyuchubanshe, p.60.

²² “คำให้การ...” หน้า 105.

นี้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งในสมัยนั้นพระนามของ กษัตริย์สยามถูกเขียนเสียงอ่านโดยใช้อักษรจีนในหลักฐานจีน²³ แต่ในสมัยธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์กษัตริย์สยามใช้แซ่ 'เจ็ง' ในหลักฐานจีน แม้ในพระราชสาส์นของจักรพรรดิจีนซึ่งแปลเป็นภาษาไทยตำแหน่งของรัชกาลที่ 3 ก็ถูกเขียนว่า 'เซียมโลกักกอง' ซึ่งหมายความว่า 'กษัตริย์สยาม'²⁴

อย่างไรก็ตามไม่อาจกล่าวได้ว่ากษัตริย์สยามยอมรับว่าตนเองอยู่ในฐานะเมืองขึ้นของจีน โดยปกติทูตสยามจะเชิญพระราชสาส์นทั้งฉบับไทยกับจีนไปถึงจักรพรรดิจีน ในพระราชสาส์นฉบับภาษาจีน ทางสยามใช้คำว่า 'จิมก้อง' ซึ่งเขียนเสียงมาจากภาษาจีน 'ching kong' ที่หมายความว่าส่งทูตบรรณาการในฐานะของคนในบังคับ แต่เนื่องจากคำว่า 'จิมก้อง' นั้นอาจตีความได้สองนัย ทางจีนจึงถือว่าการจิมก้องนี้เป็นความอ่อนน้อมของสยามในขณะที่ทางกษัตริย์สยามไม่ต้องเสียพระเกียรติของความเป็นเอกราช เนื่องจากอ้างได้ว่าคำว่า 'จิมก้อง' นั้นหมายความว่า 'ไปจีนเพื่อเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ' ด้วยวิธีนี้สยามสามารถเลี่ยงการปะทะกันกับจีน

การถ่ายตัวอักษรสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือคำว่า 'ทอง' ซึ่งมาจากคำศัพท์จีน 'feng=investiture' Constance Wilson กล่าวไว้ว่ากษัตริย์สยามในช่วงก่อนที่จะยุติส่งทูตบรรณาการพยายามแสวงหาความสัมพันธ์กับจีนเพราะอยากให้เห็นว่า

'ความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรที่ใหญ่กว่าจะสะท้อนมายังราชอาณาจักรของตน'²⁵

เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงเรียกประชุมสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งประกอบด้วยขุนนางระดับสูงและพระบรมวงศานุวงศ์จำนวน 15 ท่าน ในปี ค.ศ. 1875 ยังคงมีผู้ที่ให้การสนับสนุนให้มีความสัมพันธ์แบบบรรณา-

การต่อไป เพราะเป็นราชประเพณีที่มีมาแต่โบราณ²⁶ ปราบฏกการณสะทอนให้เห็นถึงความสำคัญที่สยามให้กับการส่งทูตบรรณาการไปยังจีนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

บทสรุป

ในการสำรวจนัยการส่งทูตบรรณาการของสยามไปยังจีนในสังคมสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น อาจกล่าวได้ว่ามี 2 นัยด้วยกัน นัยที่หนึ่ง ก็คือเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าที่มีกับกวางตุ้ง และนัยด้านการเมืองและวัฒนธรรมกับทางปักกิ่งในฐานะซึ่งเป็นสถานที่ที่มีเกียรติยศและแหล่งข้อมูลทางการเมือง แน่แน่นอนว่าอิทธิพลของจีนด้านเศรษฐกิจในสังคมสยามเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะฉะนั้นงานศึกษาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในช่วงก่อนสมัยใหม่มักจะเน้นความหมายในนัยที่ 1 ดังกล่าวข้างต้น Craig Reynolds อธิบายว่าความเชื่อที่สืบเนื่องมานานว่าลักษณะด้านวัฒนธรรมและการเมืองได้รับอิทธิพลทางอุดมคติจากอินเดียมากกว่าจีน จึงเป็นผลให้นักวิชาการส่วนใหญ่ละเลยความหมายของจีนในนัยที่ 2 แต่จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในเรื่องการส่งทูตบรรณาการได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของจีนด้านวัฒนธรรมและการเมืองที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณาโครงสร้างของสังคมสยามในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

²³ Riichiro Fujiwara *Tonan Asia shi no kenkyu* (Studies on the History of South-East Asia) Hozokan: Kyoto pp. 27-30, 57-59.

²⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2521) หน้า 118, 186 แต่ตำแหน่งนี้ในกรณีนี้พูดถึงเรื่องทองเท่านั้น

²⁵ Wilson, Constance M. (1970) *State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868: Thailand on the Eve of Modernization*. Ph.D.thesis, Cornell University, p. 145

²⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2521) หน้า 210-236.